

Verguld zilveren juwelenkist van prinses Marianne der Nederlanden

Joseph-Germain Dutalis (1781-na 1842)

Paleis Het Loo
Apeldoorn

Brussel 1828-1829.¹ Verguld zilver, 22,5 x 36 x 23,5 cm. Merken: waarborgteken keurkamer Brussel (1814-1831), eerste gehalteteken (1814-1831), meestersteken en winkeliersmerk J.-G. Dutalis
Herkomst: kunsthandel 'La Mésangère', Luik

De juwelenkist die onlangs met steun van de Vereniging Rembrandt door Paleis Het Loo kon worden verworven, is voor Nederland in twee opzichten een uitzonderlijk stuk. Enerzijds zijn verguld zilveren voorwerpen uiterst zeldzaam, anderzijds heeft de vroege 19de-eeuwse edelsmeedkunst in ons land – letterlijk en figuurlijk – slechts weinig objecten van dit formaat voortgebracht.² De Nederlandse voorkeur in de 17de en 18de eeuw voor zuiver zilver is behalve uit een oogpunt van smaak ook te verklaren uit het feit dat het

gebruik van goud en verguld zilver een prerogatief was van vorsten. In de Republiek waren de prinsen en prinsessen van Oranje de enigen die dit voorrecht bezaten. Eén van de fraaiste voorwerpen van verguld zilver uit oud Oranjebezit is het toiletstel dat prinses Mary (1662 - 1695) waarschijnlijk ter ere van haar huwelijk met prins Willem III (1650-1702) in 1677 ten geschenke kreeg en dat zich thans in Chatsworth bevindt.³ Als telg uit het koninklijke geslacht Stuart genoot zij het vorstelijk voorrecht op vergulding.

TOILETSERVIES

Er zijn slechts weinig voorbeelden van grote Nederlandse voorwerpen van edelsmeedkunst in late Empirestijl. Een vergelijkbaar, eveneens verguld stuk is de spiegel die in 1994 – ook met steun van de Vereniging Rembrandt – door het Rijksmuseum werd aangekocht.⁴ Van deze grote, verguld zilveren spiegel, geflankeerd door vrouwenfiguren, kon worden vastgesteld dat hij behoorde tot een toiletser vies dat koning Willem I (1772-1843) in 1828 bij Joseph-Germain Dutalis voor zijn dochter prinses Marianne (1810-1883) als huwelijksgeschenk bestelde. In dat jaar engageerde Marianne – een nakomertje en zeer geliefd door haar ouders – zich met de Zweedse prins Gustaaf. Zij trouwde echter op 14 september 1830 met haar neef prins Albert van Pruisen (1809-1872). De eerdere verloving, die verbroken werd omdat verwantschap met het verdreven koningshuis Vasa politiek niet wenselijk was, verklaart waarom koning Willem I al in 1828-1829 een toiletser vies liet vervaardigen.

Rekeningen zijn in het Koninklijk Huisarchief niet meer voor handen, maar dankzij het feit dat het servies in 1830 op de nijverheidstentoonstelling te Brussel door Dutalis werd getoond, beschikken we over een eigentijdse beschrijving. Daarin worden 11 dozen genoemd: *une Cassette à bijoux; deux Boîtes id., carré long; huit id. ovales* (een juwelenkist, twee rechthoekige en acht ovale dozen). Gezien het formaat en de voorname decoratie mag worden aangenomen dat de verworven kist de *Cassette à bijoux* is. Het is niet geheel duidelijk wat er met 'id' wordt bedoeld, aangezien het niet waarschijnlijk is dat alle elf dozen voor *bijoux* waren bestemd.⁵

Prominent is aan de voorzijde het monogram PM met koningskroon geplaatst, omgeven door een bloemenkrans en geflankeerd door grote palmetmotieven. Toen de kist in 1990 op de veiling kwam is de juiste herkomst niet onderkend, omdat het monogram PM door het veilinghuis geacht werd te staan voor Philippe, graaf van Vlaanderen en prinses Marie van Hohenzollern-Sigmaringen, gehuwd in 1867.⁶ Gekroonde monogrammen waarbij het initiaal van een voornaam gecombineerd wordt met de letter P voor Prins of Prinses komen veelvuldig voor op 19de-eeuwse zilveren voorwerpen uit het bezit van de Nederlandse koninklijke familie. Mogelijk is deze samenstelling gebaseerd op het in de 18de eeuw gebruikte monogram PVO voor de Prins van Oranje. Het lijkt geen twijfel dat het gekroonde monogram PM dat van Prinses Marianne is.

Een koninklijke herkomst wordt aangegeven door de kroon op de deksel en door de vergulding, zoals gezegd een vorstelijk prerogatief. Naast de koninklijke symbolen bestaat de ornamentiek uit een kop van Minerva op de linker- en één van Mercurius op de rechterzijde, lieren gedragen door gevleugelde paarden op de afgeschuinde hoeken en druivenranken en aren in de rand langs de onderzijde.

GESCHENKEN

Het is niet bekend wie de schenker is geweest van het eerder genoemde 17de-eeuwse toiletser vies van prinses Mary II Stuart, de dochter van Jacobus II (1633-1701) en gemalin van de koning-stadhouder. De onderhandelingen voor dit huwelijk werden gevoerd door Mary's oom, koning Karel II (1630-1685). Jacobus II was niet ingenomen met een verbintenis tussen zijn dochter en een protestantse prins, en de bruid werd derhalve door haar oom weggegeven. Het toiletser vies is van de hand van de Parijse edelsmid Pierre Prévost en draagt de jaarletter van 1670. Het betreft mogelijk een in haast gekocht huwelijksgeschenk van Karel II of Jacobus II dat uit voorraad leverbaar was en waar de monogrammen, bestaande uit een W en een M met de Engelse koninklijke prinsenkroon, aan toegevoegd zijn.

Zeker is dat Lodewijk XIV aan zijn dochter Françoise-Marie mademoiselle de Blois, die in 1692 met de hertog van Orléans trouwde, en aan Marie Adelaïde van Savoye, de bruid van zijn kleinzoon, de hertog van Bourgondië, verguld zilveren toiletstellen cadeau deed ter ere van hun huwelijk. Een voorbeeld dat door vele vorsten is gevolgd. Op zijn eigen grootse wijze herstelde Napoleon na de Franse revolutie deze traditie. Door de Parijse edelsmeden Biennais en Odier werden verschillende grote toiletser viezen, soms gecombineerd met een ontbijtservies of schrijfnecessaires, in de door Percier en Fontaine gecreëerde Empirestijl vervaardigd. Typerend voor deze latere toiletser viezen zijn de door figuren gedragen, ovale spiegels.

De spiegel van het servies van prinses Marianne sluit duidelijk bij deze traditie aan. Grote juwelenkisten ontbreken echter bij de Franse voorbeelden en zijn mogelijk toevoegingen van Duitse origine. Van een in 1822 in Berlijn gemaakt toiletstel, dat in stijl verwant is aan de Napoleontische serviezen, is het belangrijkste stuk na de spiegel een juwelenkist die grote gelijkenis vertoont met die van prinses Marianne. Beide worden gedragen door vier gevleugelde dieren op de hoeken, zijn langs de onderzijde van een ornamentrand voorzien en hebben op de deksel een kroon op een kussen. Overeenkomstig de heraldiek zijn de dragers van de Berlijnse kist Pruisische adelaars en van het Brusselse exemplaar Nederlandse – weliswaar gevleugelde – leeuwen. Het Duitse toiletstel was een huwelijksgeschenk van koning Frederik Willem III (1770-1840) van Pruisen aan zijn dochter Alexandrine (1803-1892), die in 1822 in het huwelijk trad met groothertog Paul Frederik (1800-1842) van Mecklenburg-Schwerin.⁷

Noten

1. In België worden in deze periode geen jaarletters gebruikt. Nauwkeurige datering is mogelijk op grond van de correspondentie tussen J.G. Dutalis en Louis Royer. Zie: R. Baarsen, 'De toiletspiegel van prinses Marianne', *Bulletin van de Vereniging Rembrandt*, jrg 5 (1995), no. 1, p. 14-17.
2. Vergulding op Nederlandse 17de- en 18de-eeuwse zilveren voorwerpen is meestal pas in de 19de eeuw, veelal in Engeland, aangebracht.
3. Cat.tent. *Treasures from Chatsworth. The Devonshire inheritance*, International Exhibitions Foundation 1979-1980, cat. nr. 149.
4. *Op. cit.* (noot 1), p. 14-17.
5. *Catalogus der voortbrengselen van de nationale nijverheid*, Brussel 1830, nr. 993.
6. Veiling Sotheby's, Genève 12 november 1990, cat. nr. 7.
7. C. Hernmarck, *The Art of the European Silversmith 1430-1830*, Londen/New York 1977, I p. 251-260, afb. 733.
8. In de 19de eeuw werd aan gehuwde prinsessen de voornaam van hun gemaal gegeven. 'Prinses Frederik' is Louise van Pruisen, de gemalin van prins Frederik. De lijsten bevinden zich in het Archief van het Koninklijk Paleis te Brussel, Fonds Leopold 1, nr. 295/3.
9. Veiling Sotheby's, Amsterdam 8 juni 1994, cat. nrs. 161-164, 168.

Toiletspiegel
 (vervaardigd voor
 Prinses Marianne)
 Joseph-Germain Dotalis
 (1781-na 1842)
 Brussel 1830. Verguld
 zilver, H 87 cm, B 118 cm
 RIJKSMUSEUM,
 AMSTERDAM

Zij was zowel een zuster van prins Albert, de bruidegom van prinses Marianne, als van prinses Louise, de gemalin van prins Frederik. Deze tweede zoon van koning Willem I en oudere broer van Marianne trad in 1825 in het huwelijk met de Pruisische prinses Louise. Hoewel haar vaderlijk huwelijksgevenk niet bekend is, weten we dankzij een onlangs ontdekte beschrijving dat het vrijwel gelijk is geweest aan dat van haar zuster. Het komt voor in twee stukken in de Koninklijke archieven van België, de één een inventaris van meubels en persoonlijke bezittingen van de familie van de koning der Nederlanden, de ander een opsomming van de twee toiletstellen van 'prinses Frederik', die zijn overgedragen aan de zilvermeester van het paleis te Brussel.⁸ De eerste lijst bevat een *vermeil* (verguld zilveren) toiletserie van prinses Louise waartoe een grote kist en twee kleine met deksels, monogrammen en kronen behoren. De laatste geeft een nauwkeuriger omschrijving. Hieruit blijkt dat de grootste doos van dit servies vierkant of rechthoekig is, als decoratie vier Pruisische adelaars heeft en dat de deksel getooid wordt door een kussen met kroon. Het is zeer voor de hand liggend dat dit Brusselse toiletserie met juwelenkist van prinses Louise model heeft gestaan voor het huwelijksgevenk voor prinses Marianne. Misschien zijn de vleugels die de Nederlandse leeuwen gekregen hebben een gevolg van een op dit punt te nauwkeurige navolging. Ook de samenstelling vertoont grote overeenkomst. Het enige opmerkelijke verschil is dat bij de spiegel van Marianne

vorstelijke symbolen ontbreken, terwijl bij die van haar schoonzuster adelaars en een kroon genoemd worden.

DOTALIS

Over de maker Joseph-Germain Dotalis is slechts weinig bekend. Als hofedelmid en -juwelier heeft hij tot 1830 aan verscheidene leden van de Nederlandse koninklijke familie en na 1830 aan het Belgische koningshuis veel werk geleverd. Paleis Het Loo verwierf in 1997 vier ovale schotels en 48 borden van een zilveren tafelservies van prins Frederik, met het gekroonde monogram PF.⁹ Grote werken, zoals de toiletspiegel, wijnkoelers, siervazen en deze juwelenkist tonen op overtuigende wijze aan dat zijn meesterschap meer vermocht. Op het ogenblik wordt in België de mogelijkheid onderzocht om in de komende jaren een tentoonstelling aan deze belangrijke zilvermid te wijden. Zijn werkzaamheden voor het Nederlandse koningshuis rechtvaardigen dat ook in ons land aandacht aan hem zal worden besteed.

Ondanks de Franse en Duitse invloeden en de vervaardiging door een Brusselse edelmid kan de juwelenkist als een fraai en important voorbeeld van de Nederlandse edelmeedkunst beschouwd worden, omdat zij dateert uit de korte periode dat België en Nederland één koninkrijk vormden ♦

A.M.L.E. Erkelen